

KRUŠNÉ HORY JAKO ÚTOČIŠTĚ ŽIVOČICHŮ

ONDŘEJ VOLF

Mgr. ONDŘEJ VOLF

Člen sdružení Ametyst a ČSO, spolupracuje dále např. se společností Beleco. Věnuje se výzkumu a ochraně přírody a krajiny a významu nepřírodních biotopů pro biodiverzitu.

Jeho specializací jsou obratlovci a vodní živočichové.

Krušné hory – rozsáhlé a přitom opomíjené pohoří na severozápadní hranici našeho státu je konečně kandidátem na vyhlášení velkoplošného zvláště chráněného území. V tomto málo osídleném území se složitou historií se zachovala cenná přírodní stanoviště s mnoha zajímavými rostlinnými druhy. Je významné také pro živočichy? Naši šťastí kolegové v tom mají jasno, pojďme se proto podívat, jak vypadá zoologická situace na české straně tohoto pohoří.

Přírodní i člověkem utvářená stanoviště, která se zde vyskytují, určuje nikoliv překvapivě morfologie krajiny. Krušné hory jsou typické rozsáhlou náhorní planinou, která se pozvolna zvedá od východu k západu s nadmořskou výškou zhruba mezi 600 až 900 metry. Z ní hlavně na západě vystupují i vyšší vrcholy, největší výšky dosahuje Klínovec se svými 1244 metry, v Sasku pak Fichtelberg (1214 m n. m.). Naopak svahy spadající do českého vnitrozemí jsou velmi strmé, takže při pohledu od jihovýchodu vypadají jako mohutná horská hradba. Potoky na této straně jsou krátké, prudké a rychle tekoucí.

Na náhorní planině jsou patrně nejcennějším ekosystémem rozsáhlá vrchoviště a na ně vázaná rašelinná stanoviště. V důsledku

historického vývoje spojeného s dlouhodobou exploatací se zde téměř nedochovalo přírodě blízké lesní porosty. Velká část horských poloh byla odlesněna, takže lze Krušné hory označit za království luk a otevřeného prostoru.

Do podoby lesa zasáhl člověk nejsilněji v průběhu 20. století. Po těžbě zejména pro potřeby hornictví zde byly původně bukové a smíšené lesy již v minulosti přeměněné na porosty s převahou smrku. Ten se ukázal jako dřevina jen málo odolávající nesmírné imisní zátěži ve druhé polovině minulého století. Plošný úhyn stromů po sobě zanechal lesní půdu téměř bez stromového patra. V 70. a 80. letech vypadala krajina na náhorní planině skutečně apokalypticky. Tak velké plochy nebylo snadné znovu zalesnit, takže na mnoha místech zůstaly paseky a rozvinuly se porosty pionýrských dřevin, nehledě na to, že se k zalesňování používaly všechny možné dřeviny včetně nepůvodních smrků pichlavých. Vznikla krajinná mozaika zbytků smrkových lesů, porostů břízy, jeřábu a dalších dřevin, pasek, luk a rašelinišť však poskytla prostředí pro přežití jednoho ze zoologických symbolů Krušných hor – pro tetřívka obecného *Tetrao tetrix*. Zatímco

Krušnohorské bučiny na Litvínově. Foto Ondřej Volf

Louky u Moldavy. Foto Ondřej Volf

v jiných oblastech našeho státu se ve druhé polovině 20. století jeho početnost silně snižovala, v Krušných horách pravděpodobně mírně narostla. Zdejší populace se stala nejvýznamnější u nás. Tento stav trvá dodnes, ale s výrazně lepším ovzduším nastaly změny i v prostředí tetřívka. Na lesní půdě byly znovu založeny smrkové plantáže, které rychle odrůstají. Co je dobré pro produkci dřeva, není dobré pro tetřívku. Husté zapojené porosty mu nevyhovují a trend vývoje jeho populace začal kopírovat ostatní středoevropské oblasti výskytu tohoto druhu. Početnost tetřívka v Krušných horách se pozvolna snižuje a jeho výskyt se koncentruje do okolí velkých rašelinišť. Situace je zatím poměrně dobrá na západě pohoří, kde jsou rašeliniště velmi zachovalá a krajina zde neprodělavá tak dynamický vývoj. Jinde však tetřívka ubývá nebo mizí a dříve vyhlášená tokaniště jsou na jaře tichá, bez typických tetřívčích zvuků. Budoucnost tetřívka obecného v Krušných horách a vlastně v celé ČR je tak velmi nejistá. Nepomohlo mu ani vyhlášení dvou ptačích oblastí, druh by vyžadoval provedení náročných opatření, aby měl aspoň malou šanci na přežití. A tak, i když jsou tato opatření detailně naplánována, chybí peníze, lidé a vůle tento druh zachránit.

Tetřev hlušec *Tetrao urogallus* – tetřívkův větší příbuzný – se pravděpodobně do konce 20. století vyskytoval v rozsáhlých rašelinných komplexech v nejzápadnější části Krušných hor. Po přelomu století už však jakékoliv doklady o jeho přítomnosti chybí.

Ostatní druhy zvířat snad tak smutný osud zatím neprožívají. Poslední ze tří našich

lesních kurů – jeřábek lesní *Tetrastes bonasia* – je vzácně, ale v posledních letech častěji zjišťován v lesích od Meluzíny po Přebuz. Je dokonce možné, že díky svému skrytému způsobu života celou dobu pouze uniká naší pozornosti. Podobně nenápadně žije datlík tříprstý *Picoides tridactylus*, typický druh horských smrčín. O jeho přítomnosti v Krušných horách byly vždy jen velmi kusé údaje. Díky zvýšenému úsilí a pravděpodobně i díky jeho šíření do nových oblastí se však pozorování datlíka množí a považujeme ho za součást avifauny Krušných hor. V nejvyšších partiích hnízdí i nepočtená populace kosa horského *Turdus torquatus*, dalšího druhu, který z našich hor ustupuje. Stabilně vypadá situace u horských lesních sov. Počty hnízdících párů sýce rousného *Aegolius funereus* velmi kolísají v závislosti na populacích kořisti, tedy drobných hlodavců, průměrně však dosahují jistě několika desítek, možná i stovek. Kulíšek nejmenší *Glaucidium passerinum* není tak hojný, i tento druh ale hnízdí se v Krušných horách v desítkách párů. Noční oblohu v lesích křížuje poměrně běžně sluka lesní *Scolopax rusticola*. Rašeliniště i vlhké louky v Krušných horách jsou hnízdištěm několika párů jeřábů popelavých *Grus grus*. Ve smrkových porostech je stále ještě běžná čечetka zimní *Acanthis flammea*.

Louky Krušných hor jsou plošně rozsáhlý a přitom zranitelný biotop, který poskytuje útočiště pro mnoho druhů. Zachovaly se zde nebyvalé rozlohy vlhkých luk, jaké bychom jinde jen těžko hledali. Místa s nejvyšší hladinou spodní vody využívá bekasina otavní *Gallinago gallinago*, na tahu i čejka chocholatá *Vanellus vanellus*.

Podobná stanoviště s křovinami osidluje hýl rudý *Carpodacus erythrinus*. Vlhké, ale spíše vysokobylinné porosty jsou biotopem chřástala polního *Crex crex*. Počty teritoriálních samců chřástala se meziročně dosti mění, nejsou ovšem výjimkou i roky s desítkami samců volajících za pozdně jarních nocí ze všech směrů.

Ani křepelka polní *Coturnix coturnix* není na krušnohorských loukách vzácností. V posledních letech ubývající bramborníček hnědý *Saxicola rubetra*, linduška luční *Anthus trivialis*, tuhýk obecný *Lanius collurio* a další druhy pěvců nacházejí pořád v Krušných horách dostatek ploch, kde hnízdí a vyvádějí svá mláďata. Nově vystupuje i do vyšších partií strnad luční *Emberiza calandra*. Skutečnou raritou je nedávne prokázané hnízdění konipasa citrónového *Motacilla citreola* v nejzápadnější části Krušných hor.

Dalším, velmi nedoceňovaným přírodním fenoménem Krušných hor jsou rozsáhlé bučiny na svazích ukloněných k jihovýchodu, které v nižších partiích přecházejí do acidofilních doubrav a dubohabřin. Asi nejvzácnějším ptačím druhem tohoto prostředí je lejssek malý *Ficedula parva*. Z ne zcela zřejmých příčin jeho početnost klesá, doposud však lze jeho zpěv zaslechnout ve středněvěkých a starších bukových porostech nikoliv ojediněle. Využívá dutiny po šplhavcích, kteří se zde hojně vyskytují v několika druzích. Jedním z nich je datel černý *Dryocopus martius*, jehož dutiny jsou velké, takže v nich hnízdí spíše větší ptáci, např. hojný holub doupňák *Columba oenas*. Hluboké lesy jsou hnízdištěm čapa černého *Ciconia nigra*. Jeho okrsek je velmi rozsáhlý, létá lovit i kilometry daleko od hnízda. V rychle tekoucích nesčetných potocích loví skorec vodní *Cinclus cinclus* a konipas horský *Motacilla cinerea*. Typickým obojživelníkem bučin je mlok skvrnitý *Salamandra salamandra*, druh, který je vázán na drobné vodní toky a jejich prameniště.

Samostatnou kapitolu tvoří dravci. Luňák červený *Milvus milvus* je dnes poměrně často pozorovaným druhem, který hnízdí i náhorní planině hlavně ve východní části hor. Proniká sem i moták pochop *Circus aeruginosus*, ten však nenachází příliš vhodných hnízdišť, jimiž jsou obvykle rákosiny. Velmi vzácně je i v době hnízdění pozorován moták pilich *Circus cyaneus*, nález jeho hnízda by byl však značnou raritou. Na prokázání hnízdění zatím ještě

čeká sokol stěhovavý *Falco peregrinus*, který se šíří a některé skalní výstupy na svazích Krušných hor by mu mohly vyhovovat. Naopak se podařilo prokázat hnízdění orla mořského *Haliaeetus albicilla* v lesním komplexu nad funkčním hnědouhelným lomem. Ostříž lesní *Falco subbuteo* je častěji pozorován na západě pohoří.

Krušné hory je pohoří snad nejvíce poznamenané těžbou hornin a nerostů. Z dávné i novější minulosti se zde zachovalo obrovské množství štol, které jsou dnes hojně využívanými zimovišti netopýřů.

Relativní opuštěnost a rozsáhlé lesy umožnily rozvoj početných stád jelena evropského *Cervus elaphus* i silnou populaci srnce obecného *Capreolus capreolus*. Nemí proto překvapením, že i sem se začínají vracet velké šelmy – rys ostrovid *Lynx lynx* a především vlk obecný *Canis lupus*, který zde utvořil již několik smeček napříč celým pohořím.

Díky poloze v nejzápadnější části našeho státu do Krušných hor pronikají některé druhy se západoevropským areálem, jež se jinde v ČR vyskytují vzácně nebo vůbec. Velmi okrajově se v okolí Kraslic v sousedních Smrčinách vyskytuje čolek hranatý *Lissotriton helveticus*, díky nález u Bublavy ho však můžeme řadit i do fauny Krušných hor. Přes usilovnou snahu se tento druh obojživelníka dosud v jiných částech pohoří najít nepodařilo.

Podobnou chiméru představuje plch zahradní *Eliomys quercinus*, u něhož je známa afinita k členitým skalnatým a suťovým stanovištím. Nálezy tohoto druhu jsou mezi zoology skoro senzací, nově byl prokázán u Potůčků v západní části Krušných hor.

Ani Krušným horám se bohužel nevyhýbají agresivně se šířící noví zástupci naší fauny. Mýval severní *Procyon lotor* již pronikl do nejvyšších poloh a před jeho hladenem jen tak něco neunikne. Stejně tak není vzácností během noci pozorovat několikrát psíka mývalovitého *Nyctereutes procyonoides* při jeho rychlém pohybu krajinou.

Podíváme-li se krátce na faunu bezobratlých, ukáže se nám obraz ještě barvitější.

Přehrada Přísečice z Jelení hor, v pozadí Klínovec. Foto Ondřej Volf

Doslova ikonickým druhem rašelinišť je střevlík *Ménétriésův Carabus menetriesi pacholei*, jehož jedinou krušnohorskou lokalitou a jednou z mála u nás je Božídarské rašeliniště. Podobně vzácný druh, s nálezem omezenými hlavně na Krušné hory je střevlík lesklý *Carabus nitens*, který zázrakem přežívá na několika krušnohorských rašeliništích. A do třetice je krušnohorskou raritou střevlík zlatý *Carabus auratus*, jehož důležitou oblastí výskytu bylo spíše Podkrušnohoří, ale se změnou klimatu se nyní objevuje i na hřebenech hor.

Vysokou přírodní hodnotu krušnohorských listnatých lesů dokazuje výskyt kovařika fialového *Limoniscus violaceus*, jehož larvy se vyvíjejí v dutinách kmenů a větví. Dutiny dubů, případně jiných listnáčů jsou prostředím pro vývoj kovařika rezavého *Elater ferrugineus*, jehož larvy se živí larvami velkých brouků mimo jiné páchníka hnědého *Osmoderma barnabita*, jehož nález ve světlých doubravách při úpatí hor jsou poměrně časté.

Také pro motýly představuje pohoří důležitou a specifickou oblast výskytu. Na četných rašeliništích přežívají specialisté jako modrásek stříbroskrvný *Plebejus optilete* nebo žlutásek borůvkový *Colias paleano*. Dříve běžné, dnes silně ustupující chladnomilné

druhy luk zastupují např. perleťovec fialkový *Boloria euphrosyne* nebo okáč černohnědý *Erebia ligea*.

Ještě unikátnější důkaz nepřetržité kontinuity bukových lesů poskytuje výskyt drobného lesního plže vřetence horského *Pseudofusulus varians*. Žije pod kůrou starých stromů nebo v pařezech, přičemž nejčastěji jsou to buky nebo javory. Vzhledem ke své omezené pohyblivosti jeho nález indikuje lesy, kde nedošlo k výrazným zásahům, jako je těžba. Posledních několik lokalit tohoto druhu u nás bylo potvrzeno v bučinách východních Krušných hor.

Trvalo několik generací, než se začal obraz o zničeném pohoří nad hnědouhelnými doly měnit. O přírodních hodnotách Krušných hor dnes zasvěcenci i místní obyvatelé nepochybují. I lidé zdaleka, kteří pohoří navštívili jednou nebo vícekrát, svůj mnohdy přezíravý postoj přehodnocují. Většina společnosti si proto přeje použít všechny možné nástroje, aby se podařilo Krušné hory ochránit. Jedním z nich je vyhlášení chráněné krajinné oblasti. Pomohlo by to nejen volně žijícím živočichům, ale i jednomu druhu primáta (*Homo sapiens?*), který si se svou svobodou moc neví rady.

POUŽITÉ PRAMENY

Čížek O., Marhoul P. (eds.) 2019: *Denní motýli v Ústeckém kraji, síťový atlas rozšíření. Ústecký kraj, Ústí n. L. 404 str.*

Lacina A., Horsák M. 2009: *Jak se vede vřetenci horskému – z červené knihy našich měkkýšů. Živa 2/2009: 73-74.*

Mertlík J. 2015: *Přehled druhů čeledí Cerophytidae, Elateridae, Eucnemidae, Lissomidae a Throscidae (Coleoptera) Krušných hor a Podkrušnohoří (Česká republika), zaměřený na saproxylické druhy listnatých lesů Elateridarium 9: 40-110.*

Nálezová databáze AOPK ČR NDOP 2024.

Vlastní pozorování.